

Сіткар Віктор

кандидат психологічних наук, доцент,
кафедра психології розвитку та консультування,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

sitkarv@gmail.com

Сіткар Степан

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра машинознавства і транспорту,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

sitkarv@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МАЛОКОМПЛЕКТНИХ ШКІЛ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

***Анотація.** В статті висвітлено особливості реорганізації українських малокомплектних шкіл в умовах сьогодення. Наголошується, що такі навчальні заклади традиційно виконують не лише освітню функцію, але й слугують культурними центрами громад, місцем соціалізації та формування місцевої ідентичності. Рішення припинити фінансування малокомплектних шкіл є одним із багатьох кроків у напрямку реформування освітньої системи. Але чи стане цей крок позитивним зрушенням, чи посилить проблеми нерівності – покаже лише час і здатність місцевої влади адаптуватися до нових умов. На Тернопільщині, з вересня 2025 року, під дію постанови попадають 32 школи. Це не найбільший показник. Зокрема, у сусідній Львівщині планують закрити аж 54 заклади освіти. Зазначено, що незважаючи на економічні виклики,*

повноцінний доступ до якісної освіти залишається одним із ключових прав громадян, гарантованих Конституцією. Тому важливо знайти збалансовані рішення, які враховуватимуть як потребу в підвищенні якості освіти, так і необхідність забезпечення її доступності для всіх учнів, незалежно від місця проживання.

Ключові слова: Україна, освіта, реорганізація, якість, малокомплектна школа, Тернопільщина.

Annotation. The article highlights the peculiarities of the reorganization of Ukrainian small-capacity schools in the current conditions. It is emphasized that such educational institutions traditionally perform not only an educational function, but also serve as cultural centers of communities, a place of socialization and the formation of local identity. The decision to stop funding small-capacity schools is one of many steps towards reforming the education system. But whether this step will be a positive shift or will exacerbate the problems of inequality - only time and the ability of local authorities to adapt to new conditions will tell. In Ternopil region, from September 2025, 32 schools will fall under the scope of the resolution. This is not the largest indicator. In particular, in the neighboring Lviv region, as many as 54 educational institutions are planned to be closed. It is noted that despite economic challenges, full access to quality education remains one of the key rights of citizens guaranteed by the Constitution. Therefore, it is important to find balanced solutions that will take into account both the need to improve the quality of education and the need to ensure its accessibility for all students, regardless of their place of residence.

Key words: Ukraine, education, reorganization, quality, small-sized school, Ternopil regions.

Вступ. В сучасних умовах сьогодення перед українською освітою стоять абсолютно нові виклики, з якими ми раніше не стикалися. І вони вимагають кількох речей. По-перше, шукати ефективні обґрунтовані рішення, а не тішити себе надією, що проблеми якось самі розсмокчуться. І по-друге, зрозуміти: те, що здавалося доцільним і раціональним до повномасштабного вторгнення, вже не завжди спрацьовує [4].

Як зазначає О. Онищенко [4], через те, що у більшості випадків за кордон їде молодь переважно з міст, школярі з маленьких містечок і сіл незабаром стануть головним ресурсом країни. Зберегти та підняти освіту там – це має стати пріоритетом держави. Це й раніше було важливо, а зараз є критичним. Нагадаємо, що результати міжнародних досліджень PISA (2018 р., 2022 р.), а також тестів ЗНО – НМТ постійно показують досить великі розриви у знаннях між дітьми з міста й села. А тим часом одна з останніх ініціатив парламенту робить якраз навпаки – зареєстрований у Верховній Раді законопроект №13120 призведе до того, що більш як у третині громад не буде старшої школи, оскільки держава її не фінансуватиме. Звісно, для держави це економія коштів, і десь у довоєнні часи про це можна було б поміркувати. Але нині ситуація геть інша, й непередумане обрубання освіти в селі в майбутньому дорого обійдеться країні [4].

Зазначене вище і зумовило **мету статті**, а саме: висвітлити особливості реорганізації українських малокомплектних шкіл в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. З огляду на вищевказане, зауважимо, що у різних джерелах наводиться вислів: «немає школи – немає села». Але точнішим буде інший вислів: «немає роботи – немає села», бо молодь із нього їде. Тому підвищення якості освіти в селах і маленьких містечках має стати частиною стратегії економічного розвитку сільських громад. Держава хоче перекласти на їхні плечі повне утримання невеликих ліцеїв? Гаразд, але спочатку вона має створити умови, аби громади могли це зробити: щоб вони розвивались економічно, щоб наповнювалися їхні бюджети.

Відповідно до нещодавно прийнятої Постанови ВРУ №245, держава припиняє фінансування заробітної плати педагогічних працівників у школах, де кількість учнів не досягає порогового значення у 45 осіб. Єдиний виняток передбачено для початкових шкіл, які зберігатимуть державне фінансування незалежно від кількості дітей, що навчаються [1; 2].

Рішення припинити фінансування малокомплектних шкіл є одним із багатьох кроків у напрямку реформування освітньої системи. Але чи стане цей крок позитивним зрушенням, чи посилить проблеми нерівності – покаже лише час і здатність місцевої влади адаптуватися до нових умов [1].

Якщо коротко – законопроект пропонує просіяти мережу ліцеїв (10-12-й класи) крізь сито жорсткіших вимог. Виконати ці вимоги зможуть далеко не всі ліцеї. А тих, які не зможуть, держава не фінансуватиме – така ідея теж записана в законопроекті.

Які ж це вимоги? **Насамперед наповнюваність класів.** На сьогодні закон дозволяє відкривати 10 – 12-й клас, якщо в ньому є щонайменше п'ять школярів. Надалі планку підвищать – у класі має бути не менш як 24 учні. І це є проблемою для невеликих громад. Кількість громад, де середня наповнюваність 10-11 класів більше 25 осіб відображено в таблиці 1 [5].

Таблиця 1

Кількість громад, де середня наповнюваність 10-11 класів більше 25 осіб

Обласні центри	міста	селища	села
94,5 %	24%	9%	5%

З даних таблиці видно, що найбільш гостро наслідки нововведення відчують саме сільські громади. В багатьох віддалених селах школи часто налічують 15-30 учнів, що значно менше встановленого порогу. Такі навчальні заклади традиційно виконують не лише освітню функцію, але й слугують культурними центрами громад, місцем соціалізації та формування місцевої ідентичності.

Як приклад, на **Тернопільщині** під дію постанови попадають з вересня 2025 року 32 школи. Це не найбільший показник. Приміром, у сусідній Львівщині планують закрити аж 54 заклади освіти, в Івано-Франківській – 8, Хмельницькій – 32, Рівненській – 21, Волинській – 26, Вінницькій – 22, Житомирській – 24 Чернівецькій – 4, Київській – 10 і т. д. по інших областях (за даними обласних департаментів освіти) [2].

Закриття сільських шкіл може спричинити ланцюгову реакцію. Спершу зникає школа, потім молоді сім'ї починають виїжджати до міст або більших населених пунктів, де діти матимуть доступ до освіти. Як наслідок – село поступово втрачає перспективи розвитку та обезлюднюється.

Альтернативою для учнів із віддалених поселень стануть опорні школи у більших населених пунктах. Однак це передбачає щоденні поїздки на значні відстані, що особливо проблематично в умовах бездоріжжя та суворих погодних умов узимку [2].

Місцеві громади опинились перед складним вибором. Вони можуть спробувати самостійно фінансувати школи з місцевих бюджетів, проте більшість сільських громад не має достатньо коштів для такого кроку. Іншим варіантом є оптимізація шкільної мережі, об'єднання закладів або переведення дітей на дистанційне навчання з періодичним відвідуванням опорних шкіл.

Експерти в галузі освіти наголошують на необхідності індивідуального підходу до кожного конкретного випадку, враховуючи географічні особливості, стан інфраструктури та демографічну ситуацію в регіоні. Можливим компромісом могло б стати запровадження градієнтної системи фінансування, за якої обсяг державної підтримки залежав би від віддаленості школи від опорних закладів освіти.

Аналіз міжнародного досвіду вирішення аналогічної проблеми виявив, що у багатьох розвинених країнах питання малокомплектних шкіл вирішується через впровадження моделей змішаного навчання, створення мобільних освітніх центрів або підтримку альтернативних форм організації навчального процесу. Наприклад, у Фінляндії та Норвегії діють спеціальні програми підтримки віддалених шкіл, які передбачають додаткове фінансування та ресурсне забезпечення [2].

Для збереження освітнього простору в сільській місцевості важливо розглянути впровадження інноваційних підходів – створення освітніх хабів, розвиток дистанційних форм навчання з періодичними очними сесіями, залучення пересувних лабораторій та спеціалізованих кабінетів.

Незважаючи на економічні виклики, повноцінний доступ до якісної освіти залишається одним із ключових прав громадян, гарантованих Конституцією. Тому важливо знайти баланс між оптимізацією витрат та забезпеченням освітніх потреб кожної дитини незалежно від місця проживання.

Для глибшого розуміння зазначеної проблеми, вважаємо за необхідне проаналізувати основні показники функціонування освіти в Тернопільській області. Отже аналіз даних, що відображені в стратегії розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки, вказує на те, повномасштабна війна та міграційні процеси негативно вплинули на наповнення шкіл та класів учнями – їх кількість впродовж 2022-2024 року зменшилась на 9,7%, водночас класи поповнились учнями з числа ВПО (табл. 2).

Таблиця 2

Основні показники функціонування загальної середньої освіти в Тернопільській області [6, с. 48]

Навчальний рік	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2023-2024	2024-2025
Кількість шкіл	687	653	623	585	551
В т.ч. кількість малокомплектних шкіл	119	104	88	70	70
Кількість учнів, тис. учнів	111,5	110,9	110,0	106,2	101,9
В т.ч. кількість учнів з числа ВПО тис. учнів	0	0	2,667	3,078	3,290

Органи місцевого самоврядування – засновники закладів загальної середньої освіти в Тернопільській області розробили та затвердили плани трансформації (дорожні карти) мережі ліцеїв у територіальних громадах згідно з вимогами Закону України «Про внесення змін до деяких законів щодо вдосконалення механізмів Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти», частини першої статті 32 Закону України «Про повну загальну середню освіту». До 1 вересня 2027 року має бути забезпечено виконання планів трансформації мережі ліцеїв, передбачених цим розпорядженням, шляхом утворення та забезпечення ліцеїв належною матеріально-технічною базою, обладнанням, доступом до мережі Інтернет, а

також обранням на конкурсних засадах педагогічних працівників, керівників ліцеїв та упорядкуванням установчих документів закладів освіти у відповідність із законодавчими актами. У Тернопільській області планується створення 40 закладів старшої профільної школи: 34 академічних ліцеїв, 1 мистецького, 1 військового, 4 професійних коледжів [6, с. 48-49].

Забезпеченню рівного доступу дітей до якісної освіти у сільській місцевості сприяло створення й функціонування в області опорних закладів. У 2024/2025 функціонує 49 опорних закладів та 64 філії, де навчаються 18 556 учнів (табл. 3) [6, с.49].

Таблиця 3

Динаміка створення опорних шкіл та їх філій в Тернопільській області

Рік	2019	2020	2021	2022	2023	2024
кількість опорних шкіл	32	35	39	40	45	49
кількість філій	77	77	78	66	62	64
кількість учнів в опорних школах та їх філіях	13625	14736	16083	16324	17008	18556

На окрему увагу заслуговують питання про те, **що буде з дітьми закритих малокомплектних шкіл та що буде з вчителями закритих шкіл?** Щодо першого питання, то офіційно влада гарантує перевезення школярів до опорних освітніх закладів. Приклад Житомирської області показує зворотний бік: через проблеми з постачанням пального шкільні автобуси припинили курсувати, і 180 дітей із навколишніх сіл тимчасово залишилися без очного навчання. Це яскраво демонструє, що навіть за наявності автобусів діти із громад, де немає поблизу шкіл, втрачають доступ до освіти. Та суперечить ідеї доступної та якісної освіти для всіх. Щодо питання, **що ж може бути з учителями закритих шкіл**, зауважимо, що працевлаштування вчителів після закриття чи реорганізації шкіл залежить від місцевої влади. За наявності вакансій педагогів можуть перевести до інших закладів, однак багатьом доведеться шукати нову роботу або змінювати професію. Це поглиблює кадрову кризу: за шість років кількість учителів і так зменшилася на 16,2% [3].

На думку О. Онищенко, сьогодні ми рухаємося вперед за планом реформ і попутно латаємо дірки. Хоча б ті, з якими вже геть незручно

гребти. От, наприклад, у старшій школі реформа ще навіть не почалася, а в початковій уже планують переглядати її освітні стандарти. Тож чого дивуватися, що й плани реорганізації ліцеїв складатимуть уже вдруге. **Нам катастрофічно бракує в керівництві освітою професійних менеджерів, фахівців, які бачили школу не лише в дитинстві.**

Чи треба перекроювати мережу шкіл? Так. Чи має це бути зроблено за одним для всіх лекалом? Ні. Те, що добре для великого міста, може не спрацювати в маленькому селі. Оскільки реформування мережі ліцеїв уплине на всю архітектуру системи освіти, чи можна робити це поспіхом або взагалі спускати як директиву від МОН? Звісно, ні.

В історії із законопроектом укотре чітко підсвічено проблеми системи освіти. Їй бракує системності й тяглості змін, виваженого підходу та ухвалення не так гарних, як розумних рішень. Невідомо, чи буде ухвалено цей законопроект і в якому вигляді, але, О. Онищенко гадає, що шансів у нього багато [5].

Підсумовуючи вищезазначене зауважимо, що якісна освіта неможлива без якісних студентів. Сучасні реалії підкреслюють, що у нас на «вході» до університету не працюють потужні фільтри, які дають змогу відібрати тих, хто здатний вчитися. Коли вищою освітою розплачуються як соціальною пільгою (в нас багато пільговиків) – це не про якість. Усі мають вступати за знаннями, а соціально незахищеним потрібна допомога перед навчанням (житло, стипендія, підготовчі курси, де можна підтягнути знання), або після (висока стипендія, перше робоче місце тощо) [4].

Коли на тестах НМТ потрібно лише поставити галочки навпроти правильної відповіді (немає відкритих запитань, де потрібно висловити свою думку) – то це про якість студентів, яких відбирають таким тестом, а отже, і про якість освіти, і якість людського капіталу.

На думку О. Онищенко, насправді питання підвищення вимог під час вступу – це питання політичне. Те, як його вирішує держава, показує, скільки студентів вона хоче бачити в університетах. Якщо багато – то й вимоги до них мають бути нижчими. До речі, за даними ЄДЕБО (а я проаналізувала їх із 2021

року й до 2024-го), кожної вступної кампанії в Україні стають студентами-першокурсниками приблизно **93%** абітурієнтів. Тобто вступають майже всі, хто має таке бажання. Це девальвація вищої освіти. А якщо кількість університетів не надто скоротиться, згодом доведеться брати всіх. І це теж вплине на якість освіти [4].

Вихід із демографічної та освітньої кризи потребує державної політики, побудованої не на інерції, а на прогнозуванні. Освіта – це не соціальна «витратна частина», а довгострокова інвестиція.

Висновки. Закриття малокомплектних шкіл в Україні є складним і неоднозначним рішенням. З одного боку, держава прагне підвищити якість освіти й оптимізувати бюджетні витрати. З другого – тисячі дітей та сотні педагогів залишаються перед вибором без вибору.

Для збереження освітнього простору в сільській місцевості важливо розглянути впровадження інноваційних підходів – створення освітніх хабів, розвиток дистанційних форм навчання з періодичними очними сесіями, залучення пересувних лабораторій та спеціалізованих кабінетів.

Незважаючи на економічні виклики, повноцінний доступ до якісної освіти залишається одним із ключових прав громадян, гарантованих Конституцією. Тому важливо знайти баланс між оптимізацією витрат та забезпеченням освітніх потреб кожної дитини незалежно від місця проживання.

Список використаних джерел

1. 3 1 вересня 2025 року уряд не буде фінансувати малокомплектні школи. URL: <https://fact-news.com.ua/z-1-veresnya-2025-roku-uryad-ne-bude-finansuvaty-malokomplektni-shkoly/> (дата звернення: 27.04.2025).

2. 3 1 вересня на Тернопільщині закриють або реорганізують 32 школи. URL: <https://rovesnyknews.te.ua/z-1-veresnya-na-ternopilshhyni-zakryyut-abo-reorganizuyut-32-shkoly/> (дата звернення: 27.04.2025).

3. На заході України можуть масово закрити школи. URL: <https://volyn24.com/news/230738-na-zahodi-ukrainy-mozhut-masovo-zakryty-shkoly> (дата звернення: 28.04.2025).

4. Освіта під час війни: як школи втрачають учнів, а університети – вступників. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/osvita-pid-chas-vijni-jak-shkoli-vtrachajut-uchniv-a-universiteti-vstupnikiv.html> (дата звернення: 25.04.2025).

5. Реформа старшої школи: влада знайшла спосіб скоротити кількість ліцеїв. Початковій школі приготуватися? URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/reforma-starshoji-shkoli-vlada-znajshla-sposib-skorotiti-kilkist-litsejiv-pochatkovij-shkoli-prihotuvatisja.html> (дата звернення: 26.04.2025).

6. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. URL: <https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/uploaded-files/%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).